

KASSÁK LAJOSRÓL*

A „Tiszatáj” még ősszel felkért, küldjek valamit a 80 éves Kassákot köszöntő márciusi számba. Azt hittem nem ismerik valahai nem éppen kesztűs kezzei folytatott civodásainkat, mert akkor kissé furcsának találnak kérésüket. Valaszukban arról biztosítottak, hogy nagyon is jól ismerik e perlekedés egészét, hisz epp az tenné érdekessé mai megnyilatkozásomat. En azonban ragaszkodtam elhatározásomhoz: nem tartottam jogosnak a megszólalást és bizonyára maga Kassák is ráncolta volna a homlokát. Minden oka meg lett volna rá.

Akkori eluzított rigorozus „esztétikáinkról” már sokat írtam és vallottam. Hogy nekent ontottuk ki irgalmatlanul a iurdovizzel együtt a gyereket is, hogy aztán később (lásd a „Vaióságirodalmi” bevezetőjét) — jóvátételünk abból álljon, hogy megkeressük és visszahelyezzük jogaiba. Nem a mű volt a fontos, de az eleve tendenciózus információ. Ma már leirtam, hogy egyik advocatus-diabolink Gergely Sándor volt. És mi — Budapesttől távol — készpénznek vetünk mindent, felháborodtunk és ugrottunk, és fortisszimóba csapva, kérielhetetlenül iteltünk Moricz Zsigmond írását, Kassák íreit és Kodolányi íreit. Kodolányinak volt és lett keszerve igaza, amikor leveleiben azt írta: „Egyszer úgyis kiderül minden s akkor Ön sajnálni fogja, hogy nehéz poszton álló s egyedül álló elvtársát félreértette”. Sajnálom, és — mint Moricz Zsigmonddal kapcsolatban rége leirtam — szégyellem.

E napokban levelet kaptam. Arra figyelmeztetnek, hogy az 1938 előtti szlovákiai magyar irodalmi és értelmiségi mozgolódások Kassák-hatás nélkül elképzelhetetlenek. A Sarlónak például egyik ható komponense Kassák volt, ne szalasszuk el tehát a születésnap alkalmat köszöntő és köszönőnek nélkül. Tudva azt, hogy egészségi állapotom miatt új írásba nehezen fogok, a levélről felhívja a figyelmemet az 1926-ban írt „Sebezhetetlen menekülés” című tanulmányomra, melyet — szerinte — minden változtatás nélkül ma is le lehet hozni, mert amit ott megláttam, az sok tekintetben ma is érvényes. Es hitele van: dokumentum-volta. Mit tehettem mást: elolvastam újra magam is. Legépeltettem és — több szem többet lát — elküldtem a Irodalmi Szemle szerkesztőségének, miután a Tiszatáj terminusáról már ügyis lekéstem. A felelet azonnal megérkezett: a márciusi számban hozzák és várják az ígért bevezetőt.

Kassák Lajos életműve ma már olyan hatalmas, hogy a tegnapi lesipuskázásoknak sem nyoma, sem emléke nem zavarhatja. Kassák végig sebezhetetlennek minősült. Az volt kezdetétől. Így kap aztán ma visszaható és előremutató értelmet e negyvenegy év előtti írásom, mely címében kimondja a lényegét: Sebezhetetlen menekülés. Azaz: a Kassák-mű egésze és mélysége, zárottsága és konstrukciója, egyszerűsége és így minta-volta, röviden: költői alkata és eredménye — sebezhetetlen, maradandó egység mindenképpen.

E „műhelytanulmány” a *Tisztaság Könyvé*-vel kapcsolatban íródott a Korunk számára — Dienes László kérésére. De én, a terminusok örök ellensége és lemaradottja, most is lekéstem, és így a Korunk Hevessy Iván írását hozta. Tanulmányom azután nem is jelent meg sehol lapban, folyóiratban; végül is: könyvemben, a „Korparancs”-ban látott napvilágot.

Ha most, annyi év után mégis leteszem a születésnap asztalra, azért teszem, mert sok avult rögzítése ellenére is, van benne valami, ami a kassáki költészet eredendően lényegét érinti és — megőrzi, és így — ha sután és furcsán is — ma az évek történései hitelével igazolhatja és köszönhető a nyolcvan éves Kassákot. Szeretném hinni, hogy nem tévedtem.

SEBEZHETETLEN MENEKÜLÉS

1.

Kassák Lajos új munkája (*Tisztaság Könyve*) a művész emberistenségének könyve. Egy nemes gesztus ünnepi önbizalma: önmagáralálás maradék nélküli névjegye: „mondj ki a rendet, ami benned van”. Kimondani a rendet, megtalálni a rendet, a harmóniát káosz idején én önmagában megtalálni, erős központi magból életét sugározni... az ember hitetlenül bámul: hol, ki az az ember, aki meri, aki tudja, aki hozza és másoknak adja? „Csak az él, aki megtalálta önmaga életét”. Kassák él. Megtalálta és újra igazolta magát: „vagyok törvényt betöltő és tagolatlan egység”. Kassák megtalálta a káosz idején a kristályhideg cellába zárt fegyelem életét, formaéletét. „Nincsenek többé kimeríthetetlen tintásüvegeink... követeljük az egyenes vonalvezetést, ki gondol vissza a dalra, az elszenesedett legelőkre”. A halandzsáknak, az ő- és jaj-himnuszoknak örökre vége. A tintának vége. Az egyenes vonal kinulláz mindent. Még az elszenesedett legelők sem kellene, zavarnak, zsidbasztanak. Nem kell az elszenesedett élet: borzalom, kín, embertelenség. Szemet, könnyet hunyni, öklöt hagyni és biztos, szilárd pontot keresni, találni, mindent elfoj-

* Fábry Zoltán cikke valóban lekéste a Kassák-jubileumot, de kettős örömmel adunk helyt neki: a cikk frója és az ünnepelt személye egyaránt érdekessé teszi. (A szerk.)

tani, ami feltör, hideg kézzel kutatni, hideg ésszel, szívvel mérlegelni, hallgatni, várni. Várni: az első teljesen önmagunkból kibuggyanó renghangra, kristályosító, merevítő, formába szöktesítő hangra:

*„ó napjaim
tengeren ringatnak, hogy kiáltsak,
hallgatok,
alszom.”*

Boldog ember, aki így tudja, akit nem dob talpra elfolyt vére és éhsége, a közősen uzsorázott vér és a közös kenyér. Boldog ember, aki minden felülállva már érzi és tudja:

*„Kristályok ébredést harangoznak...
arcunkkal végre a napfelé fordulunk,
kibonthatók vagyunk, fák vagyunk, kövek
vagyunk, tengerek vagyunk, gyerekeink
vannak milliószámra.”*

A földet elhúzták lábunk alól, társunkat, az embert, vérré fagyasztották, két-ségeesett vadként szaladgál, hogy érezze: él. Zsákuccába jut, megáll, megtorpan, felordít, sikolt, mint mindig évek óta. Vele szaladtunk, vele voltunk vérben, éhségben, vágyban és mozdulatlanságban. Együtt sikoltottunk, együtt öklöztünk. Kifáradtunk, aztán újra előlről: sikoly, ököl, átok és ébresztés: hátha... És most íme, valaki elmaradt, valaki lemaradt. Mozdulatlan. És idegeivel, vérevel, áldogáló mozdulatlanságban rácsomózta magát messziről a dolgok, a történések őskézdetéhez, láthatatlanságához. Vissza egészen: beszéd- és értelemgyakorlat. Félelmetes intenzitással felérett élő alvajárás. A csukott szembe csodák futnak: „nagy hómezők vannak körülöttem, gyümölcsfaroknaim elaludtak a szélben...”

*„hozzám szakállasan és vakolatlan érnek el a csodák
 $2 \times 2 = 4$
csipkebokor nyílik ki mindenütt.”*

És minden csipkebokor realitást rejt:

*„Néha eljön hozzánk is az idő, hogy a tenyerére vegyen
bennünket és kiemeljen önmagunk mélységeiből. Sokan va-
gyunk, sok buta dologról kellene beszélnem, de mégis ha
jól meggondoljuk minden bennünk van elvetve. A dolgok
innen is, onnan is hozzánk ütődnek és észrevétlenül átvál-
tozunk kövé vagy acéllá.”*

Kő vagy acél: az építő ember eszköze. Valaki lemaradt, hogy világosan lásson: kis telket valahol, mesterlegény, ki segítsen, építeni tanítson. Valaki lemaradt: biztos helyet kijelölön, hogy így világga tágíthassa a kis telket: önmaga megtalált erejét. Kozmikus erejét. Az „én” teremtő formáját: az életformát — másoknak. Csodakabálák és egyszerű beszéd végérvényesen jelzik a kozmikus erő remegtető perspektíváját:

*„A kör közepén vagyok
szemeimen átvándorol a tárgyak ismeretlen ábrázata
hallom a kisarjadt növények beszédet.
Aki teremteni akar átlát a falakon
acéltenyerek dajkálnak rejtelmek szétmállnak
hallgasd a fényszekér vágat.”*

Kozmikus játék ingerkedik, nyüggöz és igazol, idéz kenyérentúli eljövendő szebb emberi, majdnem áloméletet:

*„testvéreim énekeljeteek felém a szegénység padlásszobáiból
a fájdalom lehull a tűz előtt és fehérbe öltözik
kinyíltak a szavaim és élnek
egy madár szállt a fűre
vizek tükröket remegnek
a szőke elefánton a nagy égi állaton utazom szakadatlanul.”*

Szakadatlanul: ez az egységes ritmus, ez az erős szuggeszció és a játék: a szöke elefánt víziója ott van mindenben. Gyerektisztaság és gyerekmonumentalitás, ahogy kikerülhetetlenül társul a legfelső csúcson. Kassák a líra ellen küzdve, művészileg eléri az architektónális szépség tisztaságát, de ez a tisztaság (éppen mert csak a líra ellen küzd és nem a gyökér: a Narcissos-én ellen) néha leér a rezignáció fel-színére: a lemondás, bánatos tehetetlenség üres perceihez:

*„egy bécsi szobaaszony lámpája alatt ülök erdők és viharok
sírnak ki belőlem és semmi sem igaz abból
amit mondok.”*

De ez mind nem fontos. Ez: érzés, ez feltolakodott szó és nem rend, nem kristály, nem kő és acél, nem mesterlegény: szükséges, megmentő és utat mutató ökonomikus szépség. Új kalapácsos lendület ritmusa teremt itt találkozást, szűzi erős tisztaságú himnuszt:

*„a világ mechanikus lendülete az én anyám és piros ruhás
lányom induljunk el, hogy idejében találkozhassunk vele
a mesterlegénnyel aki boldog szamarán
épp most érkezett le a hegyekből.”*

A mechanikus lendület ritmusa, a mesterlegényi boldog evangélium nem véletlen vágyakat eredője, de tudatos ráeszmélés eredménye: a maművészet konstruktívizmusa:

*„A ma emberét a konstrukciók megismerése és az elemek
legyőzésére való törekvés jellemzi.
A tisztaság kristálytenyerén fekszünk és érezzük, hogy
minden a mi belső, vérbeli rokonunk.
Mind a mi rokonunk, tehát szigorúaknak és kemény-
öklűeknek kell lennünk.”*

Az egészből a legfontosabb: a legkeményebb, a legzörgőbb, a legközönségesebb mondat: minden a mi rokonunk, tehát szigorúaknak és keményöklűeknek kell lennünk. A tudatos ponton tudatos rendezéssel kell világosságot, tisztaságot teremteni. A „megzsúfolt pillanat” erős, tekintetnélküli egész embert kíván, embert, aki menekülni tudott önmaga elől, mások elől, új, ismeretlen árvaságba, hogy újra teremthessen:

*„tűz és kibontatlan titok van az ujjaimban az
építés törvényét hirdetem
de sajnos nekünk a legjobb barátaink értelmét
is át kell alakítanunk
toronylámpa és bányamunkás vagyok egyszemélyben
mi az amit nem értesz meg belőlem.”*

A magányosság pontján az önbizalom kassáki nyilatkozatot lök a csúcra:

*„érzem, hogy a rosszat és a jót egyformán megérdemlem
az igazságos mérleg híve vagyok
éles szemekkel és kemény kezekkel
magányosan állok itt színekkel és formákkal telítve
a mondanivalókkal amik rólunk és miattunk szólnak
azoknak akik megértenek és azokról is akik
nem értenek meg.”*

És tovább talán a legvilágosabb és legőszintébb formulázásban:

*„megmosdom a fényben hogy tiszta és jószagú
legyek neked
a hullám bejön a szobába hogy elvigyen
vasszerkezeten állok
kiáltásomban harcaid emlékei virágoznak.”*

Itt már világos a védekezés (a menekülés) szüksége. A káosz hullám elől: a fájó, a vérző, az éhező élet elől, mint a hadvezér: fel a magaslati, a horizontális csúcra: az építő csúcra. Az eredmény megtalált tisztaság. Megtalált magaslati

pont. Sebezhetetlen menekülés. Védekező magány: kétségbeesett, rideg, könyörte-
len védekezés. Hullám jobbra-balra. Hiába. Csukva az ajtó. Fojtott fegyelem do-
gozott itt. Bent a kristályépitő ül:

„Élettisztaság
ahol felszakadnak a mi álmatlan éjszakáink.”

2.

Szeretném egyszerűen leírni, hogy a TISZTASÁG KÖNYVÉBEN alapján véve
milyen ősegerszerűséggel beszél egy ember és nem tudom új szavakba átváltani,
komplikáltabban (nekünk jobban tetszőn) közelebbre hozni ez ősegerszerűséget.
A nyers abszolút szó arisztokratikus egyszerűséggel pozitív igetartalmat ad. Az
öntudat alatt a logikától megszabadult új lélek nemzi a dolgokat új életre, és ki-
felé már új, ismeretlen, sosejejtett dimenziós alakban élnek. Nem próféta beszél,
nem megváltó kiált. Dinamikus helyzetenergia él és hat itt dimenziókon túlra.
Külső szem merevedett automatákat lát: versek, novellák rideg kristályélete hi-
degen bámul. Itt automatába dobott hatos nem segíti. Hiába a használati utasítás:
a mechanikus lendület és alumíniumkulcs: Isten nem jelentkezik. „Dada”, mo-
tyogja valaki, és hiszi, hogy így van: ha villanásra grimaszt vág a merevedett
mechanika: bukfencet és más nihiljátékokat.

Dada? A kristályépitő lestopolta a káosz egészét. Egy pillanatra: merevség.
Kiölte a vér-hús-idegéletet és megmozgatta az elemek, atomok összességét, más
őseredeti összefüggését. Közben elkerülhetetlen dadaszavak, dadaromok ágaskod-
nak és nyilaznak útmutatást és így — minden más csak játékos, csak kétségbe-
esett és romboló dadaizmustól eltérően — aktív jelentőségűek lesznek: szükséges
malter, kristályosító kavicsok. A novellákban süket gramofonos líra dolgozik. Maga
a gramofondémon, ami ott van a borzalom Beckmann-kepeinél és a kubisták bol-
dogult képsarkaiban: — rendteremtő kontrapont, mementós recsegés, süketen is
létező vak mechanikus erő. Az a másik dadaizmus, mely Arp-nál pozitív kötetlen-
séggel, próbálgatással jelentkezik és mely itt — miután mechanikus zörejeit vala-
hogy kifutotta a novellákban — a „versek” fényszekeres vágatásában teljes mez-
telenségre olvadt és kristályosan egyjelentésű lett: élet, rend, egyensúly tiszta te-
nyészetben... Az ember csodálkozik, hogy valaki még mindig motyogja: dada...
Kassák konstrukcióról, konstruktivizmusról beszél. Rendteremtésről, építésről, ön-
célról. „Mondd ki a rendet, ami benned van”. Tehát: organikus káosz helyén
mechanikus lendület. Organikus káoszpozitivitás helyén mechanikusan teremtett
reálpozitivitás. Élet, tehát „százszázalékos realitás” helyén — művészet: konstrukció,
mint öncél. Kassák esetében: konstrukció, mint a százszázalékos realitás előfelté-
tele és kelleke. Ökonómiára és pontosságra törő akarát. Valamit azonban nem sza-
bad elfelejteni. A konstruktivizmus: külső tárgyilagosság. Realitás, mint anyag,
de nem életrealitás. Organizált egység, de nem hús-vér-életegység. A konstruktí-
vizmus: anyagművészek, mérnökök, építők, szobrászok, festők forma- és alkotó-
lehetősége, de kifejezett konstruktív költészet és irodalom nem létezik, nem létez-
het. A konstruktivizmus: Lissitzky, Mondrian, Doesburg, Moholy-Nagy stb., de
veüik párhuzamos egyjelentésű és egyjelentőségű irodalmi, tehát szókonstruktív-
vizmus. Az irodalom kifejező anyaga: a szó, a nyelv egyáltalán nem anyag, de
már önmagában élő és egyedül is megálló organikus élő tartalom. A szó: élet, orga-
nikus belülről kifelé élő és nem mechanikus élet. A konstruktivizmus Kassáknál:
öncél. Végleges. Holott csak segédeszköz, rendteremtést próbálgató. A konstruktí-
vizmus: nem a végleges rend formaképe, ez — paradoxon — a nyugtalanul már
pihenni vágyó, kifáradt ember biztonságot, nyugalmat, pihenést jelentő formamene-
déke. Nem hús- és vérvalóság, nem a szükséges aktivitás, nem a ma nélkülözhe-
tetlen embersegítő élet: — tett. Mai költő munkájának alfája és omegája.

„Az új művészet az építőeszme első materializálója”. Más szavakkal újra a
dinamikus belső parancs: mondd ki a rendet, de úgy, hogy meghalljad mindent
áttörően. Hogy meghallhassad: ne zavarjon semmi és senki. Ez ma csak egy úton
lehetséges: légüres térben. Menekülve az élet elől és talán menekülve az életért.
Légüres tér: ösztön-rokon-vérreflekszek organikus életkomplexuma kint reked.
Bent gógós, most már lényeges arisztokratizmussal valaki jövőcellákat épít: saját
erejét próbálgatón, egyedül, dinamikus helyzetenergiával, döbentő hideg izzással.
Úgy hiszi, úgy tudja: szálláscsináló. Spermafonalak szaladnak előre: rendteremtés,
életteremtés. Kristályosító pontok teremtése és elhelyezése — előre. Türelmetlen
hideg és gógós előremenekülés. Valahol majdnem fellelhető pozitivitás: új életfor-
mák, szükséges életformák, boldog életformák. Tehát: sebezhetetlen menekülés.

*„Egy ember felérkezett a hegyre
az ágakon látni, ahogy a vér megfagy.”*

Ahol ma nincs vér: nem lehet sebezni.

3.

Sebezhetetlen menekülés, sebezhetetlen emberistenség: művészet, konstrukció a légüres térben. De élünk, és 1926-ban hiába szuggerralja Kassák, hogy a forradalmi hullám elmúlt és hogy „kegyetlenül visszaszorítottak bennünket, de igazság, hogy itt vagyunk” — ez csak kapaszkodó és elszomorító öngazolás, a művész, a légüres tér igazolása: „a művész mindig önmagából merít, a művész feneketlen tenger”... Az istenes gögre vonítón ugat az ember hangja. Kassák formaaktivizmusával szemben változatlan frissességben és szükségességben ott áll Barta Sándor és Földes Sándor élet- és szociálaktivizmusa és az „AKASZTOTT EMBER” (Barta ellenlapja) nyilai újra suhognak:... „Ki hitte volna, hogy a mi lebírhatalan emberi fájdalomainkat és üvöltéseinket az emberért, lassan teljesen elfogyasztja a reaktíválódott széplelkek vitustánca... Mi harcra akarjuk olcsó búvóiból és nar-kózisaiból kireflektorozni az emberi, mi újra értelmetlenül és fájdalmas grimasz-szal állunk az egykor velünk indultak kék ópiumbarlangjai előtt, akik e minden idők legharmóniátlanában újra felfedezték magukban a harmóniát, a mindenek-felett szép, az objektív teremtés dicséretét”. (Kassák: „a művészet minden egyéb-revaló tekintet nélkül önmagát adja”)... A nagy garral hirdetett konstruktivizmus-ban is megakad egy-két nyilvessző: „A konstruktív művészek álláspontja tisztára szellemi esztétikai. A művészetet a természeti jelenségekkel egyenrangú jelenség-nek tekintik, melynek megvannak a maguk speciális törvényei, „egyedül érvényes” kifejező eszközei és ők ezeknek a törvényeknek kikutatásán, megalapozásán dolgoz-nak... Amennyiben a konstruktivizmus a jelen művészete, úgy semmi kétség sem férhet hozzá, hogy konstruktív művészet, csak annak a kollektivitásnak lehet a ki-fejezője, mely már a mai társadalomban megvan. Ez a kollektivitás a nagytöke kollektivitása... A nagytöke organizációjának, ökonómiájának, látszatharmóniá-jának megfelelő tükörképe a konstruktív művészet. (Bortnyik Sándor, Barta lap-jában az ÉK-ben.)

Sebezhetetlen menekülés? A kenyérmorzsa gáncsot vet. A kenyér, ami nincs, a kenyér az életnek ez a főtisztasága nincstelenség hangjában vonítón ugat és eltör-laszol minden utat. Kassák egyszer azt mondta: „s tudjátok meg, hogy semmi sincs fontosabb a ti megkívánt életeknel”. Kassák ma azt mondja: „meg kell találni a mai megvert és védekezésre szorított életnek a hangját... adjátok vissza az ember gondolkodási lehetőségét és biztonságérzetét, hogy újra alkalmassá válják a cselekedetre”. Valaki ma azt mondja: adjátok és már nem mondja: adjuk... Pe-dig még ma is ő az, aki visszaadhatja, aki nem vesztheti el szem elől a főrealitást: a kenyeret, a főkonstruktivitást. Ő az, aki volt, az aktív költő, hisz „az utolsó vér-bőség aktivitásával nincs megállás”. Aktivitásban nincs megállás, nincs félrealitás. Aktivitás ma is vérző becsületesség, véres, sáros, tömegbelendülő, tömegetlendítő tisztaság: százsázalékos realitás, úttükrözés. Az aktivizmus ma is valóparancs, maművészet: változni, változtatni! Épp ma! Ma fokozottabban, mert minden visz-zakanyarodott, minden leülepedett, lekókad, elájult. Épp ma kell megtalálni a megvert élet lebunkózott aktivitását: a tettszükség tisztaságát. A változás, a vál-toztatás dinamikus organikus lendületét. Az élet, a gondolkodási lehetőség és biz-tonságérzet előfeltételeit: a kenyeret, a mindenki életalapját elsősorban, a mindenki egységét, életességét elsősorban. Újra az Én-TE-Ő forradalmi egységét. Az aktív életességét. Ahogy azt elsősorban maga Kassák hirdette:

*„És ez bizonyosan így lesz, mert a világ eleven
összében
te vagy a szorzó és az osztó is csak te vagy
O fellázadt ember!
ikertestvérem a pillanatidőben.”*

Ma a szorzó és osztó: a művészet, mint konstrukció, mint öncél! Pedig a pil-lanatidő még tart, még agítani, harcolni, figyelmeztetni, leleplezni kell, különben régi alapokon indul talmi építés. Az új művészet él, de nem él a lázító művészet. Nem él a fellázadt ember, mert hallgatnak a „számkivetett költők”. Nincs, aki energiát akkumuláljon, nincs, aki a maga énjét életregyilkolja, hogy kétes értékű

önistenség helyett egyszerű esszenciális vércsőpp legyen: kristályosító az én-te-ő forradalmár emberségben. Mi volt az aktivista költő? Csak ájult, felgyúlt lobogás az ember felé? Ha ez így van, akkor kegyetlenül igaz, ami van és ahogy van:

*„csak mi ketten jobban össze lennénk csomózva
irgalom legyen velünk.”*

Már az egymásratalálás percében is távolság szakadt. A forradalmi hullám elmúlt, tehát elmaradt a következő lépés: a tömegbeolvadnitudas nehéz, éngyilkoló, embert, aktivitást életre teremtő munkája: munka tiszta földtalajon, tiszta embertalajon, Föld- és tömegkollektivitás — mint jövőndő konstrukciók egyetlen való és lehetséges jövőtalaja. Jövőtisztaság mai életalapja... Aki nem találja meg az utat a tömeghez, aki nem akarja állandóan az utat a tömeghez, a próbához: az hiába épít. Megtalálhatja a művészet realitását, de a művészet realitását nem válthatja át a százzszázalékosan életvalósággá, életcselekedetté. Kassák az óriás tehetlenségével torpan meg:

„nincsenek alattam kerekek amik tovább vinnének.”

Sebezhetetlen menekülés?

4.

*„Főlemellek hogy lássalak kőből vagy
te elrejtett karmokkal és fegyverekkel
a homlokodon.”*

Már nem kell sebezni, már nem lehet sebezni. Sebezhetetlen. Idegen. Más. Világmagányos. Majdnem isten.

*„Egy ember felérkezett a hegyre
az ágakon látni ahogy a vér megfagy.”*

Költő, másfajta, régimódi lírikus, földalatti pihenő szlovenszkói költő, Merényi Gyula halálbiztossággal énekelte valamikor:

*„Aki a csúcsra érkezik, megáll
S aki megállott, az halott.”*

Bizonyos: ha Kassák ki nem lép izoláltságából, akkor a felgyúlt erő önmagát fogja emészteni, halálra dermeszteni és marad egy roppant titáni köemlék. De Kassák utolsó mondatában mintha újra keringő vér kezdené el mindennappját: „lefekszem aludni, mert reggel újra kell kezdenem mindent”. És holnap reggel talán új erőben, végzetes és törvényes kassáki dinamikával áll elének és áll újra köztünk: „vagyok törvényt betöltő és tagolatlan egység”.

„Az idő pedig nem áll meg, a föld mégiscsak mozog tovább, Ady Endre új nemzedékek kincse, vigasza és emelője lesz, a legjobbak és legnagyobbak sorában tudjuk és szeretjük őt és én azt hiszem, az ő életés szellemének áldozom, ha hiszem és vallom, hogy a magyarság és az emberség tovább is megtermi a maga új énekeseit és zsoltárait, és kimondom, hogy éppen most és éppen a legmélyebb rétegekből támadt egy erős, bátor, győzedelmeskedő dalosunk és harcosunk, aki a lobogót öntudatosan és önérzetesen emeli tovább és viszi a végső harc diadalá felé.”